

TIL VA SHAXSIYAT: INGLIZ TILINI O'RGANISH JARAYONIDA TIL INDEFIKATSIYASINING SHAKLLANISHI

Zokirjonova Mohinur Baxtiyor qizi

*Qo'qon universiteti Andijon filiali F.T.O' Ingliz tili yo'nalishi 25-22 guruh
talabasi*

mohinurzokirjonova710@gmail.com

Annotatsiya

Mazkur maqolada ingliz tilini o'rganish jarayonida o'quvchilarda shakllanadigan "til identifikatsiyasi"ning psixolingvistik va sotsiokultural omillar bilan bog'liqligi ilmiy asosda tahlil etiladi. Tadqiqot ingliz tilini ikkinchi yoki chet tili sifatida o'rganayotgan talabalarda tilga nisbatan emotsional munosabat, madaniy qabul qilish darajasi, motivatsion yo'nalish va o'zini L2 so'zlovchisi sifatida tasavvur qilish jarayoni til o'zlashtirish samaradorligini qanday shakllantirishini o'rganadi. Empirik kuzatuvlar shuni ko'rsatdiki, til identifikatsiyasi yuqori bo'lgan o'quvchilar fonetik moslashuv, kommunikativ faollik va grammatik tushunchalarni o'zlashtirishda sezilarli ustunlikka ega bo'ladilar. Shuningdek, ijtimoiy muhit, o'qituvchining madaniyatlararo kompetensiyasi, lingvokultural materiallardan foydalanish va immersive o'quv strategiyalari til identifikatsiyasining shakllanishida muhim vosita sifatida namoyon bo'ladi. Tadqiqot natijalari ingliz tili ta'limida faqat lingvistik kompetensiyani emas, balki o'quvchining shaxsiy identifikatsiyasi va global kommunikativ o'zini anglash jarayonini qo'llab-quvvatlashning zarurligini ko'rsatadi. Ushbu ish ingliz tilini o'qitish metodikasi, psixolingvistika va motivatsiya nazariyalari kesimida yangi ilmiy yondashuvlarni taklif etadi va amaliyotda qo'llanishi mumkin bo'lgan tavsiyalarni ilgari suradi.

Kirish

XXI asrda globallashuv, texnologik taraqqiyot va xalqaro aloqalarning kengayishi natijasida ingliz tili dunyo miqyosida muloqot, ta'lim, fan va madaniyatning asosiy vositasiga aylandi. Ingliz tili nafaqat kommunikativ zarurat, balki shaxsning ijtimoiy-madaniy identifikatsiyasini shakllantiruvchi omil sifatida ham e'tirof etilmoqda. Shunday ekan, ingliz tilini o'rganish jarayonida o'quvchining o'zini "yangi til foydalanuvchisi" sifatida tasavvur qilishi, tilga nisbatan munosabati, ijtimoiy moslashuvi va o'ziga bo'lgan ishonchi chuqur o'zgaradi. Til identifikatsiyasi (language identity yoki linguistic identity) tushunchasi hozirgi zamon psixolingvistika va sotsiollingvistikaning markaziy kategoriyalaridan biridir. Norton (1997, 2000) o'zining "Language and Identity" konsepsiyasida tilni faqat aloqa vositasi sifatida emas, balki shaxsning ijtimoiy pozitsiyasini belgilovchi resurs sifatida talqin qiladi. Unga ko'ra, har bir til o'rganish jarayoni — bu yangi ijtimoiy dunyoga kirish, yangi "men"ni kashf etish jarayonidir (Norton, 2013). Shuningdek, Zoltán Dörnyei (2009) tomonidan ishlab chiqilgan "L2 Motivational Self System" modeli til o'rganishdagi motivatsiyani uchta asosiy komponent orqali tushuntiradi: ideal L2 self, ought-to self va learning experience. Bu yondashuvga ko'ra, o'quvchi ingliz tilida gapiruvchi "ideal men" obrazini shakllantirganda, uning tilni o'rganishga bo'lgan ichki motivatsiyasi sezilarli darajada oshadi. Til va shaxsiyat o'rtasidagi bog'liqlikni o'rgangan ko'plab tadqiqotchilar (Block, 2007; Pavlenko, 2006; Kramersch, 2009) shuni ta'kidlashadiki, yangi tilni o'rganish jarayonida shaxsning lingvistik o'zini anglash (linguistic self-awareness) o'zgaradi. Bu jarayon ijtimoiy va madaniy kontekstga bog'liq holda kechadi. Masalan, Kramersch (2009) "The Multilingual Subject" asarida ta'kidlaganidek, til nafaqat muloqot vositasi, balki "madaniyatni his etishning shakli"dir. Shu bois, ingliz tilini o'rganish jarayoni orqali o'quvchi nafaqat yangi so'z va grammatikani o'zlashtiradi, balki yangi madaniy qarashlar, yangi ijtimoiy rol va o'zini anglash shaklini ham qabul qiladi. So'nggi yillarda olib borilgan empirik tadqiqotlar ham til identifikatsiyasining

o'quvchilar motivatsiyasi, o'z-o'zini baholash va kommunikativ faoliyatiga kuchli ta'sir ko'rsatishini ko'rsatgan. Misol uchun, Taylor va boshqalar (2013) tomonidan Buyuk Britaniyada o'tkazilgan tadqiqotda xorijiy til o'rganuvchilarning o'zini til foydalanuvchisi sifatida qabul qilishi ularning nutq faoliyatida ishonch va qat'iyatni oshirganini aniqlagan. Tamimi Sa'd (2017) esa o'z tadqiqotida til identifikatsiyasi shaxsning kuchli ijtimoiy motivatori sifatida ishlashini, ya'ni o'quvchi o'zini yangi tilga mansub deb his qilgan sayin til o'zlashtirish samaradorligi oshishini ko'rsatgan. O'zbekiston sharoitida ingliz tili o'rganish jarayonida til identifikatsiyasining o'rganilishi hali keng rivojlanmagan. Ko'p hollarda diqqat til o'qitish metodikasi va grammatika ko'nikmalariga qaratiladi, lekin o'quvchining til bilan psixologik va madaniy bog'liqligi kam yoritilgan. Ayniqsa, boshlang'ich ta'lim bosqichida bu jarayon juda sezilarli, chunki bu yoshdagi o'quvchilar shaxsiyatining shakllanish bosqichida bo'ladi va ular o'rganayotgan tilni shaxsiy tajriba sifatida qabul qiladilar. Shu bois, ingliz tili ta'limida til identifikatsiyasini erta bosqichda shakllantirish o'quvchining kelgusida chet tillarni o'zlashtirish qobiliyati va madaniy ochiqqligini belgilab beradi. Mazkur tadqiqotning dolzarbligi shundaki, u ingliz tilini o'rganish jarayonida boshlang'ich sinf o'quvchilarida til identifikatsiyasining shakllanish mexanizmlarini aniqlashga qaratilgan. Tadqiqot natijalari o'qituvchilar uchun ingliz tili darslarini faqat til materialini o'rganish emas, balki shaxsiy o'zlikni rivojlantirish maydoni sifatida tashkil etish bo'yicha tavsiyalar beradi. Shu orqali o'quvchilarda ingliz tili bilan bog'liq "men kimman" degan o'zlik tasavvuri shakllanadi, bu esa ta'lim jarayonining samaradorligini oshiradi va shaxsning madaniyatlararo kompetensiyasini rivojlantiradi.

Metodologiya

Ushbu tadqiqot ingliz tilini o'rganish jarayonida boshlang'ich sinf o'quvchilarida til identifikatsiyasining shakllanishiga ta'sir etuvchi omillarni aniqlash maqsadida o'tkazildi. Tadqiqot aralash metodologiya (mixed-methods)

asosida olib borilib, miqdoriy va sifatli yondashuvlar birgalikda qo‘llanildi. Ushbu yondashuv natijalarni chuqurroq tahlil qilish, ularni ishonchli solishtirish va holatni turli jihatdan yoritish imkonini berdi. Tadqiqot tasviriy (descriptive) xarakterga ega bo‘lib, mavjud holatni kuzatish va tahlil qilishga qaratilgan. Tadqiqot ishtirokchilari sifatida Toshkent shahridagi uchta umumta’lim maktabining 4–5-sinf o‘quvchilari tanlab olindi. Umumiy hisobda 90 nafar o‘quvchi, shundan 45 nafar qiz va 45 nafar o‘g‘il bola qatnashdi. Ularning yoshi 9 dan 11 yoshgacha bo‘lib, bu davr shaxsiyat shakllanishi va o‘zini anglashi uchun muhim bosqich hisoblanadi. Tadqiqotda ishtirok etish uchun o‘quvchilarning ota-onalaridan yozma rozilik olindi, barcha ma’lumotlar anonim tarzda to‘plandi va maxfiylik to‘liq ta’minlandi. Ma’lumotlar yig‘ishda ikki asosiy vosita qo‘llanildi: so‘rovnoma va yarim tuzilgan intervyu. So‘rovnoma 20 ta Likert tipidagi savoldan iborat bo‘lib, u o‘quvchilarning ingliz tiliga nisbatan motivatsiyasi, o‘zini til foydalanuvchisi sifatida qabul qilish darajasi va ijtimoiy muhit ta’sirini baholashga qaratilgan edi. So‘rovnoma savollari xalqaro manbalardan (Norton, 2000; Dörnyei, 2009) moslashtirildi va o‘zbek ta’lim muhitiga mos shaklda ishlab chiqildi. Savollar o‘zbek tilida taqdim etilib, o‘quvchilarning to‘liq tushunishi ta’minlandi. Bundan tashqari, 10 nafar o‘quvchi bilan yarim tuzilgan intervyular o‘tkazildi. Intervyular o‘quvchilarning ingliz tilini o‘rganishdagi shaxsiy tajribasi, hissiy holati, o‘zini anglashi va til bilan bog‘liq o‘zgarishlarini aniqlashga qaratildi. Har bir intervyu 20–25 daqiqa davom etib, yozib olindi va keyinchalik tahlil qilindi. Miqdoriy ma’lumotlar SPSS 26.0 dasturida qayta ishlanib, deskriptiv statistika va korrelatsion tahlil usullari orqali tahlil qilindi. Sifatli ma’lumotlar esa Braun va Klark (2006) taklif etgan tematik tahlil (thematic analysis) asosida o‘rganildi. Har bir intervyu transkripsiya qilinib, asosiy mavzular “til bilan o‘zini aniqlash”, “ijtimoiy ta’sir” va “motivatsiya omillari” kabi kategoriyalar bo‘yicha guruhlashtirildi.

Natijalar

Tadqiqotda to'plangan miqdoriy va sifatli ma'lumotlar o'quvchilarda ingliz tilini o'rganish jarayonida til identifikatsiyasining shakllanishi bir nechta omillar bilan chambarchas bog'liqligini ko'rsatdi. Barcha natijalar SPSS dasturi yordamida qayta ishlanib, statistik ishonchlilik mezonlari asosida tahlil qilindi. So'rovnoma natijalari shuni ko'rsatdiki, o'quvchilarning aksariyati ingliz tilini o'rganish jarayoniga ijobiy munosabatda. Respondentlarning 78 foizi "Ingliz tilida gapirish menga yoqadi" degan fikrga qat'iy yoki qisman rozi bo'lgan. Bu tilga nisbatan ijobiy affektiv munosabatning kuchli ekanini anglatadi. Shuningdek, 65 foiz o'quvchi "Ingliz tilida o'ylashga harakat qilaman" degan bandni tasdiqlagan, bu esa til identifikatsiyasi shakllanishining boshlang'ich, lekin barqaror bosqichda ekanini ko'rsatadi. Ijtimoiy muhit omillari ham muhim rol o'ynaydi. Tadqiqot natijalariga ko'ra, o'quvchilarning 71 foizi ingliz tili darsida guruh bo'lib ishlash tilni o'zlashtirish va o'zini erkin ifodalashga yordam berishini bildirgan. Intervyu natijalari ham bu statistik ma'lumotlarni to'ldiruvchi sifatli dalillarni taqdim etdi. O'quvchilarning ko'pchiligi ingliz tilida gapirganda o'zini "boshqacha", "zamonaviyroq", "o'ziga ishonchliroq" his qilishlarini aytgan. Ba'zi o'quvchilar ingliz tilida fikrlash orqali yangi dunyoqarash shakllanishini, til ularni yanada ochiq, faol va qiziquvchan qilganini ta'kidladi. Umumian olganda, tadqiqot natijalari boshlang'ich sinf o'quvchilarida ingliz tilini o'rganish jarayonida til identifikatsiyasi bosqichma-bosqich shakllanishini, bunda motivatsiya, o'qituvchi faoliyati, sinf muhitidagi ijtimoiy muloqot va ijobiy psixologik omillar hal qiluvchi rol o'ynashini ko'rsatdi.

Muhokama

Ushbu tadqiqot natijalari ingliz tilini o'rganayotgan boshlang'ich sinf o'quvchilarida "til identifikatsiyasi"ning shakllanish jarayoni ko'p omilli va murakkab psixolingvistik hodisa ekanini ko'rsatdi. Olingan ma'lumotlar xalqaro

adabiyotlarda ta'kidlangan nazariyalar – xususan Norton (2000), Dörnyei (2009), Ushioda (2011) va Krashen (1985)ning til o'zlashtirishga doir fikrlari bilan uyg'un keladi. Tadqiqot shuni ko'rsatdiki, o'quvchilar uchun ingliz tili nafaqat o'quv fani, balki shaxsiy tajriba, o'zini namoyon qilish vositasi va yangi ijtimoiy rol yaratish imkoniyati sifatida namoyon bo'ladi. Korrelatsion tahlil motivatsiya va til identifikatsiyasi o'rtasida sezilarli bog'liqlik borligini ($r = 0.63$) tasdiqladi. Bu natija Dörnyeining Motivatsion O'z (Ideal L2 Self) konsepsiyasiga mos keladi. Ya'ni, o'quvchi kelajakda ingliz tilida ravon so'zlashuvchi shaxs sifatida o'zini tasavvur qila olganida, unda tilga bo'lgan qiziqish va identifikatsiya jarayoni yanada kuchli shakllanadi. Boshqacha aytganda, ichki motivatsiya o'quvchining til bilan bog'liq identitet qurilishida markaziy o'rin tutadi. Sifatli intervyular natijalari ham miqdoriy ma'lumotlarni qo'llab-quvvatlaydi. O'quvchilarning ingliz tilida gapirganda o'zini "boshqacha", "erkinroq" yoki "zamonaviyroq" his qilishi til orqali yangi shaxsiylik shakllanishini bildiradi. Bu holat Nortonning "til, identitet va qudrat" haqidagi nazariyasi bilan mos keladi. O'quvchi yangi til orqali yangi ijtimoiy maydonga kiradi va shu tufayli o'zini o'zgacha sub'ekt sifatida ko'ra boshlaydi. Demak, til identifikatsiyasi o'quvchining o'z-o'zini anglash jarayoni bilan chambarchas bog'liq. Tadqiqotning yana bir muhim topilmasi – ijtimoiy muhitning rolidir. Sinfdoshlar bilan hamkorlikda ishlash, o'qituvchining qo'llab-quvvatlovchi yondashuvi va ijobiy dars muhiti o'quvchilarda til bilan bog'lanish hissiyatini kuchaytiradi. Bu Vygotskiyning sotsiokultural yondashuvi va Krashening "affektiv filtr" nazariyasiga mos keladi. O'quvchi o'zini xavfsiz, qo'llab-quvvatlangan muhitda his qilganida, tilni o'zlashtirish ham, til identifikatsiyasi ham tez shakllanadi. Tadqiqot shuni ham ko'rsatdiki, til identifikatsiyasi hali boshlang'ich bosqichda bo'lsa-da, undagi ilk o'zgarishlar kelajakda o'quvchining tilga bo'lgan munosabatini belgilab berishi mumkin. O'quvchilarda ingliz tilida fikrlashga intilish, yangi so'zlarni kundalik hayotda qo'llash, multimediyadan foydalanish orqali o'z dunyoqarashini kengaytirish kabi belgilar identifikatsiya shakllanayotganini

ko'rsatadi. Shunga qaramay, tadqiqotning cheklovlari ham mavjud. Tadqiqot faqat uchta maktabda o'tkazilganligi natijalarni umumlashtirish imkoniyatini cheklaydi. Bundan tashqari, kesitsel (cross-sectional) yondashuv vaqt davomida o'zgarishlarni kuzatishga imkon bermadi. Kelgusida turli hududlarda, turli yosh guruhlar bilan va uzun muddatli (longitudinal) tadqiqotlar o'tkazish maqsadga muvofiq bo'ladi. Umuman olganda, tadqiqot boshlang'ich sinf o'quvchilarida ingliz tilini o'rganish jarayonida til identifikatsiyasi motivatsiya, ijtimoiy muhit, o'qituvchi yondashuvi va psixologik omillar orqali izchil shakllanishini ilmiy asoslangan holda tasdiqlaydi.

Xulosa

Ushbu tadqiqot ingliz tilini o'rganish jarayonida shakllanadigan til identifikatsiyasi talabalarning til o'zlashtirish sur'ati, motivatsiyasi va lingvokultural kompetensiyasiga sezilarli ta'sir ko'rsatishini tasdiqladi. Analizlar shuni ko'rsatdiki, ingliz tiliga nisbatan ijobiy emotsional munosabat, til egalarining madaniyatiga qiziqish va tilni shaxsiy rivojlanish vositasi sifatida qabul qilish identifikatsiya jarayonini kuchaytiradi. Shu bilan birga, identifikatsiyasi yuqori bo'lgan talabalar fonetik farqlanishlarni tezroq qabul qiladi, grammatik strukturalarni ongli tahlil qiladi va nutqiy faoliyatda o'zini erkinroq his qiladi. Tadqiqot shuni ko'rsatdiki, identifikatsiya komponenti shaxsning psixologik yo'nalishi, ijtimoiy muhit va o'quv jarayonidagi metodik yondashuvlar bilan uzviy bog'liq. Talabalar ingliz tilini faqat o'quv fani sifatida emas, balki global muloqot imkoniyati, shaxsiy imidj va professional o'sish omili sifatida qabul qilganlarida til identifikatsiyasi yanada barqaror shakllanadi. Biroq, tadqiqotda ishtirokchilarning aksariyati tilni akademik ehtiyoj sababli o'rganayotgani sabab identifikatsiya jarayoni cheklangan ko'rinishda namoyon bo'ldi. Bu holat ta'lim tizimida lingvokultural immersiya va kommunikativ tajriba imkoniyatlarini kengaytirish zarurligini ko'rsatadi. Umuman olganda, olingan natijalar ingliz tili ta'limida "til

identifikatsiyasi”ni mustahkamlash o‘quvchilar motivatsiyasini oshirish va til kompetensiyasini chuqurlashtirishda muhim metodik vosita ekanini ko‘rsatadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

Block, D. (2007). Second language identities. London: Continuum.

Dörnyei, Z. (2005). The psychology of the language learner: Individual differences in second language acquisition. Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum Associates.

Dörnyei, Z., & Ushioda, E. (2009). Motivation, language identity and the L2 self. Bristol: Multilingual Matters.

Gao, Y., Zhao, Y., Cheng, Y., & Zhou, Y. (2007). Relationship between English learning motivation types and self-identity changes among Chinese university students. TESOL Quarterly, 41(1), 133–155.

Norton, B. (2013). Identity and language learning: Extending the conversation (2nd ed.). Bristol: Multilingual Matters.

Pavlenko, A., & Blackledge, A. (2004). Negotiation of identities in multilingual contexts. Clevedon: Multilingual Matters.

Schumann, J. H. (1976). Social distance as a factor in second language acquisition. Language Learning, 26(1), 135–143.

Ushioda, E. (2011). Motivating learners to think about themselves in L2 communication. In G. Murray, X. Gao, & T. Lamb (Eds.), Identity, motivation and autonomy in language learning (pp. 11–24). Bristol: Multilingual Matters.

Weber, J.-J., & Horner, K. (2012). Introducing multilingualism: A social approach. London: Routledge.